

Bestrijd ongelijkheid door keuze middelbare school uit te stellen

Het meritocratisch gedachtengoed heeft ons veel gebracht: iedereen, ook de arbeiderszoon of de migrantendochter, kan in principe naar de universiteit. Toch zijn de ouders van studenten veelal ook hoogopgeleid. De ongelijkheid tussen kansarme en kansrijke kinderen blijft onverminderd groot.

SASKIA GROTENHUIS

Directrice en bestuurder van de Open Schoolgemeenschap Bijlmer

De kwaliteit van het Nederlands onderwijs is over het algemeen goed tot uitstekend. Studies bevestigen dit keer op keer. Internationale vergelijkingen plaatsen het Nederlandse onderwijs ergens in of rond de top 10. Geen geringe prestatie, zeker niet als je kijkt naar de relatief lage kosten. Er is echter een grote maar: de grote ongelijkheid.

De vroege selectie op 12 jarige leeftijd aan het begin van de middelbare school versterkt die ongelijkheid aanzienlijk. Niet voor niets noemde prominent D66'er Alexander Rinnooy Kan de middenschool een interessant en probaat middel om selectie uit te stellen en kansen te vergroten. Aleid Truijens viel hem in haar column in *de Volkskrant* onlangs bij. De vroege selectie valt moeilijk te verdedigen. Zeker omdat het anders dan vaak gedacht niet ten koste gaat van de 'slimme' leerlingen: in landen, waar selectie later plaatsvindt, boekt men ook goede resultaten.

In het verlengde van deze pleidooien voor het uitstel van selectie, wil ik de bestaande overgangen en drempels opnieuw tegen het licht houden, ondersteund vanuit de praktijk. Zo hebben we bij de Open Schoolgemeenschap Bijlmer (OSB) een brugperiode van twee jaar en denk ik mee over Perron 0-7 in Den Haag, waar kinderen direct vanuit de wieg naar school gaan. Deze initiatieven werken vanuit een andere manier van denken over de ontwikkeling van jonge kinderen. Een denkwijze die volgens mij de ongelijkheid kan helpen bestrijden.

Daarvoor beschrijf ik eerst hoe het idee van ongelijkheid en segregatie in het onderwijs als maatschappelijk vraagstuk langzaam verengde tot een probleem van kansarme kinderen en hun ouders. Het idee dat je ongelijkheid het best bestrijdt als kinderen met verschillende sociaaleconomische en culturele achtergronden met elkaar naar school gaan

Saskia Grotenhuis *Bestrijd ongelijkheid door keuze middelbare school uit te stellen*

en van elkaar leren werd langzaam vervangen door de notie dat zwakke leerlingen in aparte programma's en klassen, of zelfs op gesegregerde scholen van hun taalachterstand af konden worden geholpen.

Vervolgens komt het rendementsdenken aan bod. Evenals de universiteiten houden targets, lijstjes en een fascinatie voor het 'hoogst' haalbare het basis- en voortgezet onderwijs in zijn greep. Deze focus heeft vele goede kanten, maar het idee dat onderwijs ook een bindende functie heeft verdween langzaam naar de achtergrond. Juist sociaal-democraten zouden zich dat moeten aantrekken.

Een hardnekkig probleem

Ooit was de bestrijding van de ongelijkheid kernpunt van het onderwijsbeleid. 'Verborgen talent' noemde de beroemde socioloog Frederik van Heek zijn studie in de jaren zestig naar de ongelijke kansen van kinderen uit arbeidersmilieus. Zijn onderzoek sloeg in als een bom en leidde tot vele vervolgstudies en onderwijsachterstanden- en onderwijsvoor-rangsprogramma's. Het ideaal van de meritocratie was geboren: selectie op basis van milieu moest selectie op basis van capaciteiten en ontwikkelingsmogelijkheden worden.

In de jaren tachtig bleek dat kinderen van migranten eveneens achterop raakten. De eeuwenoude sociaaleconomische ongelijkheid kreeg er dus een culturele en etnische component bij. Taalachterstand was daarbij het toverwoord, zowel in de diagnose als de bestrijding.

In de jaren zeventig en tachtig liepen de gemoederen in de onderwijswereld hoog op. Inzet was uitstel van de selectie. Door de gezamenlijke brugperiode om te vormen tot een driejarige middenschool hoopten de voorstanders de kansen van leerlingen uit mindere milieus te vergroten. Het resultaat is bekend: met beroep op het verlies van voldoende uitdagend onderwijs voor de 'slimme' kinderen verdween de middenschool, en met haar de

gezamenlijke brugperiode op een enkele uitzondering na, geruisloos van het toneel.

Met het verdwijnen van de middenschool verschoof de aandacht naar de deelproblemen: kinderen van laagopgeleide ouders of migranten; het platteland of juist de werkdorpen in de grote steden; en zorgleerlingen en vmbo-leerlingen. Vele taal en rekenprogramma's, leervolgsystemen, nieuwe toetsen, exameneisen, inspectiemodellen en wetswijzigingen later, zijn we echter maar weinig opgeschoten. De kwaliteit en toegankelijkheid van het hoger onderwijs zijn ontegenzeggelijk verbeterd en gelukkig kennen we ook geen standenonderwijs meer, maar de ongelijkheid tussen kinderen uit kansarme en -rijke milieus blijft onverminderd groot. Er gaat nog steeds veel 'verborgen' talent verloren.

Ongelijkheid en talentontwikkeling

Scholen zijn de afgelopen decennia terecht in opstand gekomen tegen het idee dat onderwijs de oplossing voor maatschappelijke problemen is. 'Schools can't compensate for society', constateerde de onderwijssocioloog en bedenker van de term meritocratie Michael Young al in de jaren zestig. Scholen staan niet buiten de bestaande economische, culturele, sociale, fysieke en cognitieve ongelijkheid die ons bestaan en onze samenleving kent.

Juist in de jaren tachtig en negentig bleek hoe weinig het onderwijs kon veranderen aan de ongelijkheid. De vele achterstandsprogramma's waren zwak en weinig duurzaam, en de toenemende aandacht voor talent en excellentieprogramma's komen bijna per definitie meer aan de kansrijke kinderen ten goede.

Brede ontwikkeling en vorming kregen in het onderwijs steeds meer concurrentie van de focus op resultaat en diploma. Het mislukken van de middenschool en uitblijven van een succesvolle stelselwijziging, betekende geenszins dat het stil werd in de onderwijswereld. Integendeel, het ene plan was nog niet uitgevoerd of de volgende maatregel diende

Saskia Grotenhuis *Bestrijd ongelijkheid door keuze middelbare school uit te stellen*

zich al aan. Het grotendeels mislukken van deze plannen maakte 'Den Haag' tot de grote boosdoener.

De politiek raakte in diskrediet. Het openbaar onderwijs werd verzelfstandigd en schoolbesturen steeds autonoom. De sector kwam zelf aan zet. Marktwerking en concurrentie raakten in de zwang en zouden de kwaliteit kunnen bevorderen. Met de nadruk op eigen initiatief en professionaliteit, moest de politiek zich beperken tot het 'wat': de diplomeringseisen.

Het is een gotspe dat de D66'er Rinnooy Kan voor een middenschool pleit, terwijl de PvdA zwijgt

De conclusies van de commissie-Dijsselbloem werden dan ook omarmd. De oneigenlijke tegenstelling tussen het 'wat' en het 'hoe' – de vormgeving en inhoud van het onderwijs – had evenwel grote gevolgen voor het debat rond segregatie. Dat wil zeggen: de politiek sprak (en spreekt) liever over 'talentontwikkeling' dan ongelijkheid en segregatie. Beide problemen zijn immers onoplosbaar zonder het stelsel van vroege selectie en dus van het onderwijsstelsel in de discussie te betrekken.

Het behalen van het 'hoogst' mogelijke diploma

Bovenstaande ontwikkelingen zijn niet perse slecht of goed te noemen. De overgang naar het meritocratisch onderwijs was onvermijdelijk en waar het gaat om de aandacht voor kwaliteit, leerrendement, individuele onderwijskansen en talentontwikkeling van jongeren juist goed. Kansarme leerlingen hebben baat bij onafhankelijke toetsen: juist voor

hen kan een eindtoets de aanwezige, maar door leerkrachten niet geziene talenten aan het licht brengen. En ook de slimme leerlingen hebben belang bij de erkenning van hun capaciteiten.

De focus op kwaliteit is echter meer en meer in het teken van rendement gaan staan, zowel van de hele jonge kinderen als van de universitaire studenten. We zijn beland in een onderwijsvisie en praktijk, waarin talentontwikkeling, individuele ontplooiing en het behalen van het hoogst mogelijke diploma het hoogste goed en belangrijkste doel van onderwijs zijn. De vroegkinderlijke ontwikkeling en de niet-cognitieve talenten – denk aan de praktische vakken – werden daardoor het kind van de rekening.

De noodzaak van selectie op het vlak van cognitie, interesses, vaardigheden en ambities in het onderwijs staat uiteraard buiten kijf. Het optimaliseren van gelijke kansen vraagt echter om een nieuwe invulling van deze opdracht. Doordat de selectie momenteel te vroeg komt, er te weinig aandacht is voor een brede en integrale ontwikkeling van jonge kinderen en er teveel belang wordt gehecht aan rendement en 'objectieve' toetsing vallen leerlingen uit de zwakkere milieus sneller uit de boot. Socio-economische en culturele verschillen zijn in elk stelsel onvermijdelijk, maar vanuit een meritocratische 'gelijke kansen'-visie zouden ze voor kinderen geen belemmeringen in hun ontwikkelingskansen mogen betekenen.

Binding en segregatie gaan niet samen

Dat het onderwijs niet alle maatschappelijke problemen in haar eentje kan oplossen, betekent niet dat scholen geen maatschappelijke taak hebben. Zoals gezegd sneeuwde die notie de afgelopen decennia een beetje onder. Onderwijs is meer dan individuele ontplooiing en een diploma halen. Voor leerlingen zijn scholen juist de leerplaats voor het maatschappelijke en culturele leven. Waarden en normen, maar ook de omgang met anderen zijn onmis-

Saskia Grotenhuis *Bestrijd ongelijkheid door keuze middelbare school uit te stellen*

baar voor het verdere leven. Het lijkt een open deur, maar er gebeurt te weinig mee.

Daarom wil de OSB een gemeenschap zijn. Daarbij fungeren de klas en het mentoraat als basis van de begeleiding: een soort mini-samenleving. Het samen leven, leren en werken in heterogene klassen is essentieel in de vorming van jongeren. Het is de voorwaarde om daadwerkelijk alle jongeren kansen te geven zich te ontwikkelen en deel te nemen aan de wereld om hen heen.

Door leerlingen met diverse sociaaleconomische en culturele achtergronden samen te brengen bestrijd je de ongelijkheid

De sociaal-democratie zou zich hier sterk voor moeten maken. Het zou hun de eer te na moeten zijn dat D66'er Rinnooy Kan uitstel van selectie door de middenschool bepleit, terwijl de PvdA het erfgoed van haar eigen minister Van Kemenade nauwelijks nog in discussie lijkt te durven brengen. Het bestrijden van kansenongelijkheid is bij uitstek een sociaal-democratisch thema, gekoppeld aan het thema binding en sociale cohesie. Het afzonderlijk aanpakken van taalachterstanden bij kinderen van twee en een half jaar is daarom te beperkt. Daadwerkelijke binding is alleen mogelijk als deze kansarme kinderen kansrijke klasgenoten hebben. Dat geldt overigens voor leerlingen van de basisschool en de middelbare school.

Zoiets vraagt om lef. De afgelopen jaren is segregatie in het onderwijs een non-issue geworden. Het belang van sociale cohesie en binding werd nauwelijks met het onderwijs en de ongelijkheid verbonden, laat staan uit-

gewerkt. Alleen als leerlingen met gemengde sociaaleconomische en culturele achtergronden bij elkaar op school zitten bied je gelijke kansen en ontstaat er wederzijds respect. Dat een bakkerszoon of migrantendochter nu naar de universiteit kan gaan is natuurlijk mooi, dat zij vervolgens geen baan vinden omdat ze geen netwerk hebben niet. Op een zwarte school bouw je zoiets niet op en leer je evenmin de sociale normen die bij het vinden van een baan zo belangrijk zijn, om dat te leren moet je toch echt samen opgroeien.

De situatie nu

Hoewel er dus behoorlijk wat goed gaat in het onderwijs en de kwaliteit goed is, werkt het stelsel momenteel ongelijkheid in de hand en mist het samenhang. Hieronder een aantal voorbeelden van hoe dit gebeurt:

De eerste levensjaren

Momenteel gaat de aandacht vooral uit naar de opvang – beide ouders moeten kunnen deelnemen aan het arbeidsproces – en het probleem van taalachterstand. Hier ontbreekt een visie op de ontwikkeling van kinderen waarin de samenhang tussen fysieke, sociaal emotionele, creatieve en cognitieve ontwikkeling van kinderen centraal staat.

Kleuters als leerlingen in plaats van kinderen

Discussies over het vervroegen van de schoolgaande leeftijd kennen veelal een zelfde beperkende focus op het voorkomen van achterstanden op het gebied van taal en cognitieve vermogens. De oude kleutertijd is deel van het funderend onderwijs. 'Schoolrijpheid' als begrip drukt dit eenrichtingsverkeer goed uit. Niet de ontwikkeling in de eerste levensjaren staat centraal, maar de vraag van de school.

Vroege keuze voortgezet onderwijs

Voor veel jongeren komt de keuze voor de middelbare school te vroeg. Hoewel het goed is dat verschillen in talent aan de oppervlakte

Saskia Grotenhuis *Bestrijd ongelijkheid door keuze middelbare school uit te stellen*

komen, worden de kansen van deze jongeren door deze vroege selectie sterk beperkt. Laatbloeiërs zijn hier slachtoffer van. Daar komt het beroerde imago van het vmbo bij: niet het voorportaal van een mooie beroepsopleiding, maar de uiterste consequentie als de havo of het vwo niet lukken.

Focus op rendement en 'objectieve' toetsen

Op zich is er weinig mis met de aanpak die recht doet aan de vele talenten en mogelijkheden van kinderen. Deze aandacht voor kernvakken, examenresultaten en rendement kent echter ook een keerzijde. De recent ingevoerde rekentoets spreekt wat dat betreft boekdelen. Het verbeteren van de rekenvaardigheden is prima, maar doordat leerlingen automatisch zakken als ze de toets niet halen krijgt de rekentoets een veel te zware rol. Leerlingen wier talent minder bij rekenen en meer bij andere vakken ligt, kunnen zo geen diploma halen en niet doorstromen naar het vervolgonderwijs.

Voor het belang, dat wordt toegekend aan (vak)kennis en vaardigheden, kernvakken en centrale toetsen en eindexamens, geldt min of meer hetzelfde. Iedereen vindt deze vormen kennis, vaardigheden en toetsing nuttig, maar door hun doorslaggevende rol in het bepalen van de 'kwaliteit' van een onderwijsinstelling zijn ze wel te overheersend.

Nieuwe aanpak

Het tij lijkt te keren: er komt meer aandacht voor de ontwikkeling van kinderen en de afstemming tussen verschillende schoolsoorten. Ik noemde Perron 0-7 al: de 'eerste school van jonge kinderen'. Nu nog alleen met kinderen van 0 tot 4 jaar, maar bedoeld als een school voor kinderen van 0 tot 7 jaar die vanuit de in de Reggio Emilia ontwikkelde pedagogische visie les krijgen. Op IJburg staat de school Laterna Magica. Hier combineren ze de kinderopvang en basisschool. Bij de OSB trachten we de selectie uit te stellen door leerlingen van verschillende niveaus samen te

laten leren. Bij het IJburg College en de Agora in Roermond doen ze hetzelfde. En op de Hugo de Grootsschool in Rotterdam willen ze de basis- en middelbare school combineren. In mijn ideale stelsel zijn er meer van deze combinatiescholen, werken besturen van het basis- en het voortgezet onderwijs intensiever samen en is er daardoor meer doorstroom van leerlingen. Door vanaf het allereerste begin kinderen met diverse sociaaleconomische en culturele achtergronden samen te brengen en te zorgen voor goede aansluitingen zonder onnodige drempels tussen de verschillende schooltypen kunnen we ongelijkheid en segregatie aanpakken:

De 'eerste school' van 0 tot 7 jaar

Ouders denken heel verschillend over de opvoeding en willen daarom in alle vrijheid kunnen kiezen of hun kinderen al in de eerste fase (van 0 tot 3 jaar) naar 'school' moeten gaan. Door 'scholen' voor de leeftijds categorie van 0 tot 7 jaar te creëren kunnen ouders kiezen. De 'echte' school begint pas met drie jaar (een jaar eerder dan nu het geval is), maar alle kinderen gaan naar hetzelfde gebouw en het programma van de kleuters sluit qua opvang en begeleiding naadloos aan op de allereerste 'school'.

Naast het feit dat de kansarme en -rijke kinderen niet langer gescheiden opgroeien, is de benadering van jonge kinderen heel anders. Niet het aantal woorden dat leerlingen kennen (maatstaf voor de programma's van leerlingen met een taalachterstand) is maatgevend voor de kwaliteit van de eerste school, maar de brede en integrale ontwikkeling van het kind en het samenbrengen van kinderen met verschillende achtergronden.

Een vijfjarige basisschool

Behalve het voegen van de kleutergroepen bij de eerste 'school', is mijn voorstel om ook het laatste jaar van de basisschool te laten opgaan in een nieuwe school: een driejarige middenschool. Veel kinderen in groep acht geven aan wel klaar te zijn met de basisschool

Saskia Grotenhuis *Bestrijd ongelijkheid door keuze middelbare school uit te stellen*

en hebben behoefte aan een nieuwe uitdaging. De basisschool kan zo een plaats blijven waar de basisvaardigheden van taal en rekenen, en de brede (maatschappelijke) vorming centraal staan.

Een driejarige middenschool van 11 tot 14 jaar
Het werken met alle niveaus samen is voor het basisonderwijs bekend, maar verdwijnt daarna uit beeld. Op de middenschool blijven leerlingen met verschillende capaciteiten bij elkaar in de klas zitten. Anders dan op de basisschool krijgen leerlingen les van vakdocenten die iedere leerling wel naar eigen kunnen uitdagen. Bovendien volgen leerlingen de vakken dus ook op verschillende niveaus.

Door naast de reguliere vakken veel aandacht aan sport, creatieve en kunstzinnige vorming te besteden, ontwikkelen kinderen hun capaciteiten, interesses en ambities beter en worden ze optimaal voorbereid op een keuze voor het vervolg onderwijs: beroepsgericht of algemeen vormend. Anders dan de oude middenschool is een breed aanbod van vakken met keuzemogelijkheden nodig, waarbij vakken op verschillende niveaus gevolgd en afgesloten kunnen worden. Maatwerk en differentiatie voor en tussen leerlingen naast samenwerkend leren vormen de pijlers van deze 'middenschool'. Leerlingen krijgen langer de tijd om zich te ontwikkelen.

De drie of vierjarige beroepsgerichte of algemeen vormende middelbare school
Op veertienjarige leeftijd vindt de selectie voor het vervolgonderwijs plaats. Capaciteiten, interesses en ambities zijn de maat voor doorstroom naar een beroepsvormende of algemeen vormende opleiding. De havo en het

vwo krijgen een drie- en vierjarige bovenbouw als voorbereiding op het hbo en het wo. Leerlingen die het beroepsvormend onderwijs succesvol doorlopen krijgen een startkwalificatie doordat de tweejarige bovenbouw van het vmbo gecombineerd wordt met het eerste jaar van het mbo. Het probleem van de aansluiting vmbo-mbo verdwijnt en het mbo is dan net als het hbo en wo een vervolgopleiding.

Slot

De Leidse onderwijsdeskundige Ger Biesta noemt onderwijs een prachtig risico. Daar bedoelt hij niet mee dat we (onverantwoorde) risico's moeten nemen, maar dat we van tevoren nooit kunnen voorspellen hoe de ontwikkeling van een kind zal zijn. Ieder kind is immers uniek. We kunnen en moeten hen wel de tijd geven om tot volle bloei te komen.

Het gaat in het onderwijs naast de zelfontplooiing altijd om de wisselwerking tussen omgeving, leerkracht en mede leerlingen. Hoe we al die elementen in dat ontwikkelingsproces vorm geven is de opdracht van het onderwijs. De betekenis van het aangaan van relaties met anderen en het kunnen vormen van gemeenschappen zijn daarin waarden op zich, aandacht voor burgerschapsvorming en een uurtje maatschappijleer in de week zijn onvoldoende als de klassen 'wit of zwart' blijven. De ongelijkheid in het onderwijs is niet alleen slecht voor de kansarme leerlingen zelf: het zorgt voor onbegrip tussen verschillende bevolkingsgroepen en staat daarmee een harmonieuze samenleving in de weg. Tijd voor de sociaal-democratie om brede vorming, uitstel van selectie en binding weer serieus te nemen dus.